

Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek

MURAT CEMAL YALÇINTAN – ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

GİRİŞ

Son yıllarda metropoliten kentlerimizde alışık olmadığımız sayı, ölçek ve nitelikte kentsel müdahalelere şahit oluyoruz.¹ Bu müdahaleler arasında özellikle dönüşüm ve yenileme adı altında geliştirilen projeler çeşitli semtleri tarihlerinden ve yaşayanlarından koparan uygulama yöntemleriyle çokça tartışılır hale geldi. Genelde bu projelerin kentleri çevreleyen gecekondular mahallelerinde, merkezde yer alan ve çöküntü alanları olarak adlandırılan yoksul mahallelerinde ve sanayiden arındırılan/arındırılmak istenen bölgelerde geliştirildiğini görüyoruz.

Müdahaleler kapitalizmin ekonomik rasyonalitesi açısından uygun görülüyor. Mevcut durumları *miss-use* (hatalı/eksik kullanım) olarak değerlendirilen bu bölgeler yeni bir işlev, yeni bir kullanıcı profili ve yeni bir kentsel doku ile kentin değerini arttıran yeni kentsel bölgeler haline getiriliyor. İstanbul'un İl Çevre Düzeni Planı olarak bilinen ve "Küresel İstanbul" vizyonu ile hazırlanan arazi kullanım planının temel amacı da kentin değerini ola-

¹ Bu müdahaleler arasında kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin yanı sıra, üçüncü köprü, tüp geçit, tünel geçitleri, metrobüs vb. büyük ulaşım projeleri, havaalanı, liman, port, kongre merkezi, büyük alışveriş merkezi vb. büyük arazi kullanım kararları ve bunlara yönelik projeler, Avrupa Kültür Başkenti, kongre organizasyonları, spor organizasyonları vb. pratikler sayılabilir. Ancak bu metin boyunca bu müdahalelerden yalnızca kentsel dönüşüm müdahaleleri ele alınacaktır. Türkiye'deki kullanımı çerçevesinde kentsel dönüşüm kavramının çeşitli müdahale biçimleri için geliştirildiğinin ve dönüşümle birlikte, yenileme, iyileştirme, sağlıklılaştırma, mutenalaştırma vs. çok sayıda müdahale biçimi yerine kullanılabilir hale geldiğinin de burada altını çizmek gerekir.

bildiğince artırmak olarak ifade ediliyor. Bu yaklaşımın beslendiği politik tahayyül ise Başbakanın “İstanbul’da yaşamanın bir bedeli var, ödeyemeyen çeker gider”² sözlerinde somutlaşıyor.

İstanbul’un küreselleşme³ hedefleriyle de doğrudan ilişkilendirilebilecek dönüşüm ve yenileme projeleri için gerçekleştirdiği yıkımları, işlev değişikliği, deprem, yoksulluk, suç, bakımsız ve çirkin fiziki yapı gibi argümanlarla gerekçelendiriyor. Kimi zaman kentsel sitler ve tescilli binalar da kapitalizmin yıkıcı yaratıcılığının hedefi haline gelebiliyor. Türkiye’de son dönemin yıkım sanatçısı⁴ TOKİ Başkanı bu durumu “İstanbul yıktıkça güzelleşir”⁵ beyanatıyla taçlandırıyor. Ancak bütün projelerin ortaklaştığı bir konu var ki kentin yoksulları, işsizleri ve düşük ücretli çalışanları bu projelerin bir sonucu olarak çaresizlik ve seçeneksizlik içinde kent dışına ya da marjinalliğe itiliyor. Bu sonuç, bazı bölgeler için hakiki bir ihtiyaç olan dönüşüm ve yenileme süreçlerinin, adaletsiz, kutuplaştırıcı, rant amaçlı gibi sıfatlarla anılmasına neden oluyor. Söz konusu projelerin yoksulluk, işsizlik ve suç gibi toplumsal ve iktisadi sorunları göz ardı ederek fiziki iyileştirme/süperleştirme hedefine odaklanması eleştirileri daha da artırıyor. Düşük ücretli kesimlerin taşındığı TOKİ konutlarının yer seçimlerine, dayanıklılığına, kalitesine, bu konutlara taşınan kesimlerin sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerine uygunluğuna yönelik ciddi eleştiriler ve genel başarısızlık hali çözüm olarak sunulan rakamsal büyümeye yönelik sosyal konut üretiminin sürecinin de aynı süreçte yaratılan soruna çözüm oluşturamadığını gözler önüne seriyor.

Yaşanan sürecin hissettirdiği, merkezi ve yerel yönetim eliyle uzun vadeli bir projenin hayata geçirildiği, kente yakışmadıkları suçlamasıyla dışlanan grupların kent dışına itildiği ve boşalttıkları mekânların sermayeye teslim

2 *Yenisafak* gazetesi, 03.12.2007 (<http://yenisafak.com.tr/politika/?t=03.12.2007&c=2&i=-85409>)

3 Küreselleşme literatürü ciddi tartışmalar açması gereken şekilde genişlemiş durumda ancak Türkiye’de bu tartışmalar 1990’ların sonu itibarıyla tamamlanmış ve sonuca varılmış gibi! Hemen her değişime gerekçe olarak sunulan küreselleşme kavramının/olgusunun tartışmasının Türkiye solunda bu kadar kestirme bir şekilde sona ermiş olması ve küreselleşmenin kapitalizmin yeni versiyonu olarak adlandırılıp lanetlenmesi, hem içindeki dinamiklerin anlaşılmasını engelliyor hem de başka küreselleşme olasılıklarını yok ediyor. Küreselleşmenin işleyen versiyonunun kapitalist küreselleşme olduğu bilincile ama sürekli yenilenen kapitalizmin yeni dinamiklerini çok daha iyi inceleyerek kurulacak bir mücadele hattının yeni kapitalizme bayrak açabilecek alternatif küreselleşme biçimlerine yol açabileceği düşüncesi yok sayılıyor. Bu konuda detaylı bir tartışma için bkz. Yalçınan, 2005. Bu makalede bu tartışmaya girmek mümkün değil ancak konunun tartışılmasının gerektiğini vurgulamakla yetiniyoruz.

4 Benjamin [1999] 19. yüzyıl’da Paris’teki yıkımların sorumlusu Haussmann’ın kendisini Yıkım Sanatçısı (*artiste demolisseur*) olarak tanımladığını hatırlatmaktadır

5 *Sabah* gazetesi, 01.10.2010 (http://www.sabah.com.tr/Yasam/2010/10/01/35_milyon_konutun_yarisi_yikilmali)

edildiğidir. Bu süreç ile İstanbul'da yoğun yerinden edilme süreçleri yaşanmakta olduğu ve sosyal ayrışmanın mekânsal ayrışma ile çakışarak yeni bir sınıfsal harita üretmekte olduğu söylenebilir.⁶

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN İSTANBUL TEZAHÜRÜ

İstanbul'da kentsel dönüşüm dört farklı şekilde gerçekleşmektedir:

Kendiliğinden dönüşüm: Yap-sat, yık-yap ya da esaslı onarıma dayalı bu süreç kurumsal inşaat sektörünün büyümesi ve küçük ölçekli inşaat şirketlerinin güç kaybetmesi ile giderek azalmakta olsa da hâlâ hâkim dönüşüm biçimi olarak devam ediyor. Noktasal yatırımlara karşılık gelir, fiziki ve sosyal yapıda radikal dönüşümlere neden olmaz. Uzun yıllar boyunca özellikle metropol ekonomilerinin önemli büyüme dinamiklerinden birisi olduğu gibi kentte göç etmiş kesimlerin önce yasallaşan, sonra değer kazanan arazi/arsa ve yapıları üzerinden sermaye biriktirmesinde ve sosyal mobilitesinde önemli roller üstlenmiştir.

Büyük metropoliten projeler: İstanbul'un küresel yarış içerisindeki rekabet gücünü arttırmak üzere 1980'lerin ortalarından itibaren geliştirilen bu projeler etki alanlarının büyüklüğüne göre değişmekle birlikte kendilerini çevreleyen bölgenin dönüşümünde de tetikleyici rol oynarlar: Olimpiyat Parkı, Formüla 1, Sabiha Gökçen Havalimanı, büyük alışveriş merkezleri, metro ve diğer ulaşım yatırımları bunların İstanbul'daki en önemli örnekleri olarak sıralanabilir. Bu projelerin tamamı belirli bir tüketim ve yaşama biçimine karşılık gelmektedir ve ayak uyduramayanları dışarıda bırakmaktan imtina etmezler. Kendiliğinden dönüşüm süreçlerinin arka planında da bu tür büyük kentsel yatırımların etkisiyle artan talep ve gayrimenkul fiyatları izlenebilir.

Planlı dönüşüm: Çevre Düzeni Planı ile tarif edilen gelişme alanları, alt merkezler, lojistik bölgeler ve büyük yatırımlar, nazım ve uygulama imar planları ve tadilat planları ile getirilen yeni işlev ve yoğunluk kararları üzerinden yaşanan değişimler aslında uzun süredir adına dönüşüm demeksizin deneyimlediğimiz önemli dönüşüm süreçlerine karşılık gelirler. Örneğin, Beykoz sırtlarında Kavacık'la ilişki içerisindeki bölgelerde 1/5000 nazım imar planları ve 1/1000 uygulama imar planları ile ciddi bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Yine Sarıyer'de parça parça hazırlanan planlarla Maslak'taki merkezi iş alanı (MİA) ile bağlantılı olarak İstinye Park tipi yatırımlar, lüks konut siteleri vs. yaratılmış, dahası bunlar için güçlü ulaşım bağlantıları oluşturulmuştur. Hiç-

6 Bkz. Çavuşoğlu, 2010.

bir büyük ölçekli planda işaret edilmeyen Maslak aksında yüksek yoğunluklu bir MIA, tamamen bu alt ölçek ve tadilat planları marifeti ile gerçekleşmiş durumdadır. Üçüncü köprü bile bu şekilde getirilmekte olan bir yatırımdır. Çeşitli ölçeklerdeki planlarla, İstanbul genelinde, çok uzun yıllardır sanayi faaliyeti sürdüren tesisler bir anda ticaret ve hizmet sektörüne kaydırılmakta, yer değiştirmesi ya da kapanması öngörülen tesislere ve bu tesislerin çalışanlarına hiçbir yönlendirme ve destek yapılmamaktadır. İstanbul'da planlı dönüşüm, adından anlaşılının aksine, genelde gizli bir gündemin gerçekleştirilmesinde önemli roller oynamıştır, oynamaya devam etmektedir.

Dönüşüm projeleri: Nihayet adına doğrudan dönüşüm ya da yenileme denilerek sürdürülen, ancak genelde sahte gerekçeler ve kapalı süreçler üzerinden şekillendiğinden gizli gündemlerden kaçamayan ve çokça tartışmalı süreçlerin ardından pek uygulanma şansı da bulamayan *pseudo* projeler var. Örneğin, Kartal üst ölçekli planda İstanbul'un ikincil merkezlerinden birisi olarak düşünülmektedir. Sipariş üzerine Zaha Hadid tarafından bir helikopter gezisinin ardından projelendirilmiş ve bu projeye uygun bir plan hazırlanmıştır. Kurgulandığında çevredeki sanayi tesisleri, düşük kalitedeki mevcut yapı stoku ile çoğu düşük gelirli emekçilerden oluşan kullanıcıların tasfiye edilmesi gerekecektir – ki süreç Kartal'ın ikincil merkez olarak ilan edilmesini takiben zaten kendiliğinden bu yönde çalışmaya başlamıştır. Diğer yandan, Sulukule, Tarlabası gibi uygulamalar, kentin merkezindeki en yoksul mahallelerin soylulaştırılması, sıhhileştirilmesi, suçtan arındırılması ve merkezi kentsel topraklardan maksimum değişim değeri elde edilmesi gibi motivasyonlarla sürdürülmektedir. Genelde bu projelerde mekânın yaşam kalitesinin düşüklüğü gibi bir meşruiyet zemini üzerinden hareket edilerek, burada yaşayanların tek tek ikna ve baskı yöntemleriyle başka yere gitmesi ya da TOKİ'nin kent dışında inşa ettiği ucuz toplu konutlardan konut satın alması sağlanır. Sonraki aşamada da, boşaltılan bölgede, iktidara yakın bir inşaat şirketi⁷ ya da TOKİ eliyle orta ve üst gelir grubuna hitap eden konutlar üretilir, alışveriş merkezleri, oteller yapılır.

KENTSEL MUHALEFET

Gündemdeki kentsel dönüşüm projeleri ve yukarıda açıklanmaya çalışılan kentsel arazi değerlerinin artışına ve yeni kullanıcı profili yaratmaya yönelik

7 Örneğin, Tarlabası'nda davet usulüyle yapılan ihaleye yalnızca Çalık Holding ile İhlas Holding çağrılmıştır. Bu iki firma da iktidara yakınlıklarıyla bilinir ve ihalenin yapıldığı yıl Türkiye'nin ilk 100 inşaat firması arasında bulunmamaktadırlar.

gizli gerekçeleri düşünüldüğünde kullanıcıyı odağına koyan farklı bir kentsel dönüşüm yaklaşımı oluşturmanın önünde ciddi sorun alanları olduğu görülüyor. Bu sorunlar arasında öncelikle, bütünsellikten yoksunluk, özgünlük/ yerellik eksikliği, kalkış noktasında ve çözümlemelerde fiziki düzenleme vurgusu, kamu / toplum / kullanıcı yararı / kullanım değeri muğlaklığı, genelde göstermelik katılım süreçleri,⁸ şeffaf ve hesap verebilir idare yokluğu, rantı düzenleyici ve mülkiyeti sınırlandırıcı araçların eksikliği sıralanabilir.⁹

Egemenlerin bu sorun alanlarıyla mücadele etmesi beklenemez; neticede bu sorunlar onların varlık nedenlerini oluşturur ya da varlıklarını güçlendirmelerini sağlar. Tarihleri boyunca egemenlere hizmet etmek durumunda kalmış planlama ve mimarlık disiplinlerinden de böylesi bir çıkış ummak gerçekçi değil. Dolayısıyla yerel siyaset içerisinde egemen olmayan ve egemenlere hizmet etmeyen kesimler arasından bir muhalefetin örgütlenmesi beklenir. Bu çerçevede düşünülebilecek, sayıları giderek artan ve güçlenen örgütlenme ve karşı durma biçimleri insan merkezli bir kentsel dönüşüm tahayyülünün mihenk taşları olarak düşünülmelidir. Bu yapılar yerel siyasetin kayıtsız kalamayacağı bir güç haline gelmektedir ve yakın zamanda kentsel dönüşüm süreçlerinde daha çok söz sahibi olacakları beklenebilir.

3.5 Yerel siyasetin bu yeni ya da yeniden güçlenen yapıları çok farklı örgütlenmeler/örgütlülük biçimlerine karşılık gelebiliyor ama “neden kentsel muhalefetin içindeyiz” sorusuna verdikleri yanıtta genelde birleşiyor. Kendini son dönem kent politikaları ve uygulamalarına muhalif olarak tanımlayan hemen herkes karşı çıkışlarını yaratılan adaletsizliklere, eşitsizliklere, mağduriyetlere, kamu yararı eksikliğine, gayrimeşru çıkar ilişkilerine vs. bağlıyorlar. Bu çerçevede bu olumsuzluklara neden olan etkenlere yönelik

8 Katılım süreçleri iktidar tarafından tasarlanır ve insanların önüne konulursa başarılı olma şansı hemen hemen yoktur. Başarılı katılım süreçleri için bizzat insanların katılım süreçleri yönünde baskı yapması, tasarımında ve gündem oluşturmada belirleyici olması, en azından bu süreçlere dâhil olması gerekir. Bu da alınan kararlara yönelik fikir sunmaktan öte bizzat karar süreçlerinin içinde olmaya karşılık gelecektir.

9 İstanbul Metropolitan Planlama Ofisi'nin hazırladığı ve sonra küçük revizyonlarla yeniden ele alınıp onaylanan çevre düzeni planı ile kentsel dönüşüm projelerinin bir kısmının entegrasyon sorunu açık bir şekilde görülüyor. Diğer yandan, TOKİ'nin çözüm olarak önerdiği toplu konut adacıkları yerel ve özgün olana sırt çevirmiş durumda. Bütün dönüşüm süreçlerinde vurgunun fiziki mekânda olduğu, sosyo-ekonomik süreçlerin dışarıda bırakıldığı artık herkes tarafından biliniyor. Ekonomik değer yaratmak, toplum ve kullanıcı yararına değer yaratmanın önüne geçti. Katılım bir tiranlık haline dönüştürüldü. Halkla ilişkiler adına internet siteleri yoğun olarak kullanılırken, şeffaflık için kullanılmadıkları dikkat çekiyor. Hesap verebilir bir idari sistem ülkemizde maalesef hiçbir dönemde kurulamadı. Bu süreçlerin en önemli aracı olması beklenen rant düzenleyici ve mülkiyet sınırlayıcı araçların bugüne kadar geliştirilmemiş olmaları da yalnızca spekülâtorlerin işine yarıyor.

farklılıklar içeren ve zaman zaman aralarında anlaşmazlıklar yaratan söylemlerini ve yöntemlerini hafifçe gözden geçirerek olumsuzluklar üzerinden anlaşmak ve biraradalığa yönelik bir adım atmak mümkün ve çok da zor değil. Biraradalık, çünkü bu yapılar tek tek bakıldığında kentsel muhalefet açısından çeşitli yetersizlikler ve güçsüzlükler içerisindedir ve ancak birarada durma hali bu sorunları aşır insan merkezli bir gelecek tahayyülünü yerel siyasetin belirleyicisi haline getirebilir. Doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel dönüşüme muhalefet eden oluşumlar çoğaldıkça, bunların eylemlerinin de kamuoyunda farkındalık yaratarak yerel siyasete, karar alma süreçlerine etki etmesi ve özelinde kentsel dönüşüme yönelik tartışmaları açığa çıkarması beklenir.

Günümüz itibariyle kentsel muhalefet yapıları ve muhalefetin odakları arasında meslek odaları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları (STK'lar), politik örgütlü gruplar, sivil inisiyatifler, mahalle örgütlenmeleri, şemsiye organizasyonlar, üniversiteler, medya ve küresel sivil oluşumlar sayılabilir. Bunların bir kısmı geleneksel, bir kısmı yeni yapılardır. Diğer yandan, bir kısmı kentsel dönüşüme topyekûn bir karşı çıkış içerisindeyken, bir kısmında karşı çıkış kişilere ya da gruplara bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Bütün bu muhalif oluşumlar kentsel dönüşüm süreçlerinde yolunda gitmeyen, kentte yaşayan insanın yabancılaşmasına neden olan süreçlere karşı kendi bakışları ve örgütlülükleri çerçevesinde karşı çıkışlar gerçekleştirmektedirler. Bu kapsamda çok sayıda gösteri-yürüyüş benzeri eylemin yanı sıra, kongre/sempozyum, seminer, konferans gibi bilimsel etkinlikler, sergi, belgesel vb. sanatsal üretimler, alternatif gündem ve süreç yaratmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel dönüşüme muhalefet eden oluşumlar çoğaldıkça, bunların eylemleri de kamuoyunda farkındalık yaratarak yerel siyasete, karar alma süreçlerine etki etmekte ve özelinde kentsel dönüşüme yönelik tartışmaları açığa çıkarmaktadır.

Bu çerçevede öncelikle mevcut kentsel muhalefet yapılarını tek tek, ama birarada durarak güçlenme olasılıklarını da tartışarak, değerlendirmek gerekir.

MESLEK ODALARI

1980'lerin sonlarından itibaren özellikle hukuki süreçler üzerinden kentsel muhalefete başlayan *meslek odaları*, hâlâ aynı kararlılıkla ve zaman zaman mesleki ve meslek insanına yönelik kaygılardan oluşan iç çelişkileri de bünyelerinde taşıyarak mücadelelerini sürdürüyorlar. Bu süreçte özellikle Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası'nın etkinlikleri tartışılmaz.

Sermaye odaklı kentsel müdahalelere hukuki itirazlar arasında çok sayıda kamu yararı merkezli dava dikkati çekiyor ve bu dava süreçlerinin bir sonucu ve kentsel muhalefetin sembolü olarak Park Otel hâlâ kullanılmayan bir yapı olarak Taksim’de duruyor. Muhalefet edilen kentsel müdahaleleri yanlış ilan eden çok sayıda basın açıklaması yapılarak mesleki anlamda yapılan yanlışların sürekli altı çiziliyor. Kentsel müdahaleleri tasarlayan yerel ve merkezi yöneticiler ve sermaye grupları ile yüz yüze etkileşim ve münazara süreçleri yaşanabiliyor. Tabii, bu anlamda ciddi bir lobi faaliyeti sürdürülüyor.

Meslek odalarının bu karşı çıkışlarındaki motivasyonları arasında genel olarak neoliberalizm karşıtı duruşları,¹⁰ iyi uygulamaları hedefleyen mesleki kaygılar ve üyelerin bir kısmının “muhalefet edin” yönündeki baskıları sayılabilir. Tabii meslek odalarının kentsel muhalefet açısından değerlendirildiğinde karşı karşıya kaldıkları ciddi sorunlar da var. Öncelikle meslek odalarının kendi aralarında ve diğer muhalif yapılarla koordinasyon sorununun altını çizmek gerekir. Bunun nedenleri arasında çıkar çatışmaları kaynaklı geleneksel anlaşmazlıklar¹¹ ve meslek şovenizmi sayılabilir. Meslek alanına yönelik tekrar eden vurguların kamuoyunun gözünde erozyonu,¹² liderlik hırsı ve medyadaki tartışmalarda merkezde olma isteği yine ciddi sorunlar arasındadır. Meslek insanlarının piyasa ve siyaset karşısındaki sıkışmışlığı ile meslek etiği arasındaki kararsızlık meslek odası yönetimlerinde de ister istemez yansımaları bulur. Bu durum üyelerin bir kısmının *muhalefete muhalif* olması gibi bir sonuç doğurur ki seçime dayalı meslek odası siyaseti gereği bu kesim de tamamen göz ardı edilemez. Tabii insan gücü eksikliği, zaman ve para sıkıntıları olagelenin tamamına hâkim olma ve karşı çıkılması gerekenlerin tamamına karşı çıkmanın önündeki ciddi engeller olarak vurgulanmalıdır.

10 Kapitalist sistemin yaşam dünyalarımızın hemen her yerine sızdığı ve bütün örgütlülükleri de ele geçirdiği, meslek insanlarının büyük bir çoğunluğunun da sisteme teslim olduğu bir dönemde hâlâ meslek odalarının en önemli neoliberalizm/kapitalizm karşıtı odaklar arasında yer alabiliyor olması, bu durumu sağlarken zaman zaman muhafazakâr sayılabilecek haller almaları, olumlu olumsuz yönleriyle ayrıca tartışmaya değer bir konudur.

11 Örnek olarak Mimarlar Odası ile Şehir Plancıları Odası’nın meslek alanları ve dolayısıyla pazar alanları ile ilgili geleneksel anlaşmazlığı sayılabilir. Bu anlaşmazlık birçok konuda birlikte yürünebilecek yolların ayrı ayrı yürünmesine neden olmaktadır.

12 Örneğin, şehircilik ilkeleri ve kamu yararı kavramları kamuoyunda sürekli tekrarlanan ama içleri farklı şekillerde doldurulabilen kavramlardır. Meslek insanlarının gözünde bile farklı karşılıklar alabilmektedirler. Öyle ki, bu kavramlar üzerinden yapılan karşı çıkışlar meslek insanları arasında yer yer *TMMOB refleksi* olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla söylemin ikna gücü giderek azalmaktadır.

SENDİKALAR

- Sendikaların endüstri devrimi sonrasında başlamış mücadeleleri devam ediyor ama çok yıpratıldılar, güçten düşürüldüler, bölündüler, etkilerini kaybettiler. Yine de sistem içi yoksullukla (yani ucuz emek politikalarıyla) mücadelenin en güçlü sivil öznesi durumundalar ve daha iyi bir örgütlenme biçimi icat olunana kadar bu durum değişmeyecek gibi duruyor. Ancak mücadelenin ekseninin değiştiği de açık. Bu eksen üzerinden düşünüp, kendi özeleştirilerini yapmak ve yenilenmek sendikalar için acil bir gerekliliktir. Bu yenilenme içinde belki de en öncelikli konu üyelerinin yaşamlarına daha çok dokunma gereğidir ki bu da kentsel muhalefetin içinde daha çok bulunmak demektir. Genel olarak kapitalizm karşıtı yapılarının ve bugün yıkılan mahallelerin kurucuları sayılmalarının bu sürece dâhil olmalarını kolaylaştırması beklenir. Ancak bugüne kadar sendikaların kentsel muhalefet içerisinde etkin bir rol aldıklarını söylemek mümkün değil.
- Sendikaların sürece katılmalarının önündeki en büyük engel bugünkü yapıları içerisinde kentsel müdahalelere ve üyelerinin yaşamlarına dair meselelere ilgisizliktir. Sendikalar mücadelelerini çalışma hayatı temelli kurarlarken, kapitalizm hayatın tüm veçhelerine yönelik bir tehdit halindedir. Emekçinin salt çalışma koşullarını değil, entelektüel gelişimini, barınma ve yaşama koşullarını, kentsel hizmetlerden faydalanma fırsatlarını, nihayet doğrudan gündelik hayatı gündem yapan bir sendikal mücadeleye gerek vardır. Diğer yandan, kapitalizmin giderek küreselleşen yapısı, sendikal mücadeleyi de sınırlarını yeniden düşünmeye zorlamaktadır.¹³
- Sendikalar arasında ve sendika içerisindeki liderlik yarışları, diğer muhalif örgütlenmelerle koordinasyon sorunu ve çıkar çatışmaları kaynaklı geleneksel anlaşmazlıklar meslek odalarında da gözlenen sorunlardır. Bazı sendikaların muhalefete muhalif olması, başka bir deyişle iktidar ile yakın ilişkiler içerisinde olması ayrıca önemli bir engel olarak değerlendirilmelidir.

¹³ Sendikal mücadele üzerine ilginç tartışmalar için bkz. Bourdieu, 2006.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1980 darbesi ile güçten düşürülen Demokratik Kitle Örgülerinin ardından özellikle 1996'da yapılan Habitat II çerçevesinde gündeme gelen ve yaşam dünyalarımızda giderek daha çok yer kaplamaya başlayan sivil toplum kuruluşları (STK'lar) arasında yer alan az sayıdaki kentle ilgili oluşum 1990'lar boyunca kentsel yönetim içerisinde yer almaya çalıştıktan ve bu girişimlerinden sonuç alamadıktan sonra, 2000'lerde beklenmedik derecede güç ve prestij kaybettiler.

STK'ların kentsel muhalefet içerisinde yer alma motivasyonları içinde öncelikle sistem içi mücadele alanlarına ilişkin inanç ve iyileşme ümidi sayılmalı. Tabii, STK'ların ayakta kalmalarını sağlayan en önemli kaynak olduğundan bu yöndeki fonlara erişim de çok önemli. Ancak Türkiye coğrafyasında yerleşik ve gelenekselleşmiş bir aktör sayılmamaları, genellikle yardımseverlikle bağdaştırılmaları ve insanlar için görece yeni bir fikir/olgu olmalarından kaynaklı şüphecilik, sistem içi olmaları nedeniyle ideolojik, fonlar ve destekler nedeniyle mali olarak yönlendirilmiş/belirlenmiş hareketler olduklarına dair yaygın kanaat ve nihayet bunları toparlayarak altı çizilmesi gereken güven sorunu çoğulluğa dayalı yapıları itibariyle aşılamayacağını düşündüğümüz en ciddi sorunları. Gereksinimlerine karşılık veremeyen ve yeterince demokratik olmayan mevzuat yine ciddi bir sorun. Sıradan insana erişimde başarısızlık hem üye sayılarının düşüklüğü, hem Türkiye nüfusunun STK'lara üyelik oranı hem de sokaktaki gözlemler çerçevesinde genel bir sorun. Şemsiye organizasyonlara yönelik isteksizlik ve merkezde olma isteği de çoğu zaman birarada durarak aşılabilecek sorunların tek tek STK'ların önünde aşılmaz hale gelmelerine neden oluyor. Uğraş alanlarında faal diğer STK'lar ile rekabet, güçlenmelerini engelleyici bir diğer olumsuzluk.¹⁴

POLİTİK ÖRGÜTLÜ GRUPLAR

Özellikle gecekondu mahallelerinde, 1980 darbesinden önce varolan ya da daha sonra oluşan politik gruplar ve bu grupların kentsel muhalif süreçler içerisinde aldıkları tavır, belirleyici olabiliyor. Bu grupların bugün genel olarak izledikleri yöntem "kendi varolma/çoğalma mekânlarını" çoğunlukla fiziki mücadeleye ve barikata dayalı olarak savunmaktan ibaret. Tabii bunun ötesine geçerek mahallelerdeki yaşama dair politikalar üreten ve eylemlilikler içerisinde bulunan gruplar da var. Örneğin Ankara'da Dikmen ve Mamak ör-

¹⁴ Bu, yalnızlık sorunu olarak niteleyebileceğimiz ve literatürde MONGO (My Own NGO - Benim Kendi STK'm) olarak adlandırılan sendroma karşılık geliyor.

neklerinde Halk Evleri çerçevesinde kentsel müdahalelere yönelik ciddi ve uzun soluklu bir muhalefet de örgütlenmiş durumda.

Politik grupların en önemli motivasyonu doğal olarak ideolojik. Devrim, kurtarılmış bölge vb. kavramlar etrafında toplanmış, çoğu genç ve radikal gruplardan bahsediyoruz. “Kendi varolma/çoğalma mekânlarındaki” güçlerini ve meşruiyetlerini arttırmak/pekiştirmek, en azından varlıklarını sürdürmek istiyorlar. Genelde yıkımlara direnmek üzere barikat kurmakla sınırlı kalan kentsel konulara yönelik ilgilerini giderek arttırıyorlar. Öncelikli sorunları 1980 darbesi sonrası oluşmuş anti-demokratik ortamla ilgili. Siyasallaşmaktan ürkmüş bir toplumla karşı karşıyalar. Dahası, giderek daha çok tüketime endekslenen ve iktisadi ilişkilerin dışındaki zamanı sınırlanmış bir toplum yapısı oluşmuş durumda. Maruz kaldıkları yıkım, dışlanma ve şiddetle karşı yine şiddet eksenli bir direnişle cevap vermeleri destek ve meşruiyetlerini azaltırken ister istemez kadınları ve orta yaş üstü kesimleri dışlayan bir yapıya bürünüyorlar. Diğer yandan, faaliyet gösterdikleri alanlarda farklı ideolojilerin varlığı aynı düzlemdeki gücün parçalanmasına neden oluyor. Çeşitli nedenlerle fazlasıyla bölünmüş yapılar olmaları bu güçsüzlüğü kronikleştiriyor. Politik gruplar çoğu zaman kapalı örgütlenmeler ve öğrenmeye, değişime, etkileşime açık olmadıkları söylenebilir. Dolayısıyla kentsel muhalefet ile eklemelenmelerinin önündeki ciddi bir sorun kapalılık olarak belirlenebilir. *Barikat ile yoksulluk arasında sıkışmışlık* olarak tabir edilebilecek bir diğer sendromdan da burada bahsedilmeli. Politik grupların gecekondü bölgelerinde varolma nedenleri biraz da bu bölgelerin yoksunlukları/yoksullukları ile ilgili ve sistem içi çözümlerle bu sorunların giderilmesi varoluşlarını tehlikeye düşürebilir. Bu durum, revizyonist sayılabilecek bütün çözümlere mesafeli yaklaşımlarına neden olur ki; ya yok olmalarının sebebi olacaktır ya da devrime kadar çözümsüzlük hakim kalacaktır.

SİVİL İNİSİYATİFLER

Son dönemde etkinliği giderek artan akademisyen, öğrenci, uzman ve sıradan vatandaşlardan oluşan sivil inisiyatifler sivil toplum ile politik gruplar arasında sayılabilecek, iki grubun da zayıf yönlerini kapatma gayretinde, bir yandan da kendi zayıflıklarını doğuran yeni oluşumlar. 2000’li yılların ikinci yarısı itibarıyla giderek güçlenen, meşruluk kazanan ve geleneksel olanlara ilaveten yaratıcı muhalefet biçimleri geliştiren gönüllülük temelli yapılar. Sürekli ve her mücadelelerine olmamakla birlikte meslek odaları, STK’lar, siyasal partiler, radikal politik gruplar ve sendikalardan destek alabiliyorlar. Son dö-

nemde öne çıkan oluşumlar arasında IMECE, Direnistanbul, SOS İstanbul, Sulukule Platformu ve Dayanışmacı Atölye ilk akla gelenler.

Motivasyonlarını genel olarak kentin meselelerine sahip çıkmak, akademik ve mesleki yanlış uygulamaları durdurmak, bu uygulamalardan mağdur olanlarla dayanışmak, ilerici süreçleri desteklemek, öğrenmek, paylaşmak ve değiştirmek olarak özetlemek mümkün. Şu ana kadarki kısa geçmişlerinde yaşadıkları sorunları da meşruiyet, organize ve koordine olamamak, sürekli/istikrarlı olamamak, yalnızca akut sorunlara çözüm geliştirebilmek, deneyimsizlik, üst anlatının olmadığı ya da vurgulanmadığı bir ortamda yer yer eklektik ve tutarsız bir söylem kurmak, farklı sivil inisiyatifler arasında söylem ve yöntem tartışmalarının yarattığı şüpheler, mahalli örgütlenmelerle işbirliği sürecinde yaşanan sorunlar, zaman ve para sorunları olarak sıralanabilir.

MAHALLİ ÖRGÜTLENMELER

Sürecin en önemli özneleri olması gereken mahalle dernekleri vb. mahalli sivil örgütlülükler de sivil toplumun süreçte güçlenmesine katkıda bulunuyorlar. 2000'li yıllarda mahallelere yönelik müdahalelerin artmasıyla bu yönde ciddi bir hareketlenme yaşandığı ve sayılarının giderek arttığı gözleniyor. Bunlar çoğunlukla mahalle dernekleri ile muhtarlar etrafında gelişen güçlü yerel bağları olan örgütlülükler. Sivil inisiyatiflerle işbirliği içinde gelişiyorlar. Barikattan alternatif plana çeşitli mücadele yöntemleri geliştiriyorlar.

Yaşamın içinden hakiki motivasyonları var; soylulaştırma süreçlerini durdurmak ve hemen bütün ilişkilerinin mekânı olan mahallelerinde kalmak, gelecek garantisi olarak gördükleri konutlarından ayrılmamak istiyorlar. Bu tip örgütlenmeler özellikle 1970'li yıllarda Batı ülkelerinde de çokça tartışılmış ve halen varlıklarını sürdürüyorlar. Sorunları dünyadaki benzer yapılarla hemen hemen aynı. Temsiliyet ve kapsayıcılık ciddi bir sorun; genellikle 3-5 kişi (ve bu 3-5 kişinin görüşleri/tercihleri) etrafında ve mahallenin geneli temsil etmeyen bir örgütlülükle sınırlı kalıyorlar. Bu sorunu aşip daha kapsayıcı bir yapıya ulaşma gayretinde olanlar da bu yapının sürekliliğini sağlamada sıkıntılar yaşıyorlar. Bazıları ilerici olma yolunda olsa da çoğu tepkisel bir davranış biçimi içerisindedir ve ancak mahallelerine yönelik görünür bir tehdit söz konusu olduğunda harekete geçiyorlar, yanı başlarında duran ve süreklilik gösteren sorunlar yokmuş gibi davranıyorlar. En azından söylem oluşturma sürecinin belirli bir aşamasına kadar literatürde NIMBYSM (Not In My BackYard - Benim Arka Bahçemde Değil) olarak bilinen tavır içerisinde oluyorlar. Bu tavır kentin genel sorunlarına ya da diğer mahallelerinde ya-

şanan sorunlara gözlerini kapatan ve sadece kendilerini doğrudan ilgilendiren sorunlarla ilgilenmeleri anlamına geliyor ki bu şekilde kentsel sorunların çözülemeyeceği bütün uzmanlar tarafından vurgulanıyor. Zaman zaman farklı mahalli örgütlenmeler arasında fikir ve çıkar çatışmaları yaşanabiliyor. Örneğin tapulu mahallelerin söze “biz gecekondü mahallesi değiliz” diyerek başlaması mahallelerin birlikte hareket etmesinin önünde önemli bir engel. Liderlik ve kamuoyunda görünürlük kendi aralarında sorunlara neden olabiliyor. Özellikle radikal politik grupların örgütlü olduğu gecekondü mahallelerinde bu grupların etkisi altına girilebiliyor ki bu durum temsiliyeti ve kapsayıcılığı oldukça düşürüyor. Tamamen gönüllülük üzerinden işleyen ve aidatın da yerince toplanmadığı mahalle derneklerinde en büyük sorunlardan birisi de zamana ve paraya dair sorunlar.

ŞEMSIYE ORGANİZASYONLAR/KAMPANYALAR

Son yıllarda gözlediğimiz bir diğer yeni muhalif yapı biçimi de şemsiye organizasyonlar. Bunlar, birden çok örgütlenmenin sürekli bir hedef ya da akut bir sorunun çözümü için bir araya geldikleri, geleneksel ve yaratıcı muhalefet biçimleri sergileyen oluşumlar. Genellikle acil bir gündeme yönelik kampanyalar çerçevesinde örgütlenirler ancak bunlar içinde sürekli var olmayı hedefleyenler de var. Örneğin, büyük ümitlerle kurulan ancak işleyişini bir türlü etkinleştiremeyen İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu 28 mahalle örgütlenmesinin üye olduğu ve etkin çalışması halinde bu mahallelerde yaşayan 1 milyon civarında insanı temsil edebilecek önemli bir kurum. TMMOB'a bağlı meslek örgütlerinin İstanbul şubelerinin bir araya gelip kentsel meseleleri masaya yatırdığı bir platform olan İKK'nın da son dönemde sivil oluşumlarla genişlettiği çalışma pratikleri var. Bu sürekliliği hedefleyen organizasyonlar dışında akut sorunlara muhalefet amacıyla kurulmuş Vapuruma Dokunma, Haydarpaşa İnisyatifi, Körler Okulu Platformu, 3. Köprüye Hayır İnisyatifi gibi çok sayıda muhalif yapıyı bir araya getirmeye çalışan ve bu birliktelik üzerinden muhalefet eden şemsiye organizasyonlar da kentsel muhalefet içerisinde yerlerini alıyorlar.

Genel olarak onaylanmayan bir kentsel müdahaleyi engellemek ya da sürekli ve güçlü bir muhalefet sürdürecektir bir siyasal alan yaratmak amacıyla kuruyorlar. Tabii çoğulcu yapılarından kaynaklanan sorunlar da yaşıyorlar. Bunlar arasında tutarlı olmayan söylemler, sürekliliği sağlayamamak, katılımcıların aralarındaki çıkar çatışmaları, organizasyon sorunları, liderlik / merkezde olma rekabeti, inisyatif ve sorumluluk almaktan sakınma gibi sorunlar öncelikle sıralanabilir.

ÜNİVERSİTELER

Üniversiteler yaptıkları araştırmalar üzerinden bilgi ve söylem üreten kurumlar. Bu anlamda akademik ve bilimsel kabul görmeyen kentsel müdahalelere muhalefet etmek üniversitelerin bir toplumsal sorumluluğu olarak kabul edilir. Ancak son dönemde üniversitenin kurum olarak giderek piyasa ile eklenmesi, danışmanlıklar vs. üzerinden gündelik siyasetin içerisine çokça çekilmesi bu toplumsal sorumluluğun yerine getirilmesinde kafa karışıklıklarına neden olabiliyor. Zaman zaman yazılan bilirkişi raporları bu kafa karışıklığını kamuoyu tarafına da çekiyor. Yine de bu sorumluluğu yerine getirme gayreti içerisinde çok sayıda öğretim elemanı var. İstanbul'da bulunan üç şehir ve bölge planlama bölümünden katılanların birlikte hazırladığı ve internet üzerinden imzaya açılıp çok sayıda destek alınan *Akademi Kentsel Dönüşüm* metni içinde çok ciddi uyarılar ve eleştiriler bulunuyor. Diğer yandan, üniversite ile doğrudan bağlantılı öğretim elemanları ve öğrenciler üzerinden sürdürülen Dayanışmacı Atölye gibi bir sivil oluşum 5 senedir örgütlü sayılabilecek bir mücadeleyi sürdürerek kentsel müdahaleler sonucu mağdur olan mahallelerde karşılıklı öğrenme süreçleri üzerinden mahallenin kendi sözünü üretmesine destek oluyor. Yine üniversite temelli alternatif planlama çalışmaları¹⁵ yapıyor, çok sayıda eleştirel makale, tez ve araştırma üretiliyor. Öğrencilerin bu sürece katkısı had safhada. Örneğin Dayanışmacı Atölye, öğrencilerin inisiyatifi ile kurulmuş bir yapı; çeşitli mahallelerde gönüllü çalışmalarını sürdürüyor ve mahallelilerle birlikte mahalle için mahallenin bilgisini üretmeye gayret ediyor. Bu muhalif gayretlerin karşı tarafında birçok kentsel müdahalede üniversite hocalarının yüklenici ya da danışman olarak imzalarının ol-

15 Alternatif planlama çalışmaları halen çokça tartışılan bir konudur. Bu konuda detaylı bir tartışma için www.planlama.org sitesinde yayınlanmış “kentsel muhalefetin halleri ve halsizlikleri” adlı makale incelenebilir. Burada kısaca bahsedilmesi gereken alternatif planlama süreçlerinin planlama pratiğinin toplumsal muhalefet içinden yeniden kurulması ile ilişkili düşünülmesi gerektiğidir. Planlamanın demokratikleşmesi ve kentsel haklardan bahsedilmek için planlamanın kamusal alanını genişletmek gerekir. Kamusal alanlar yaratabilen bir planlama kendi meşruiyetini arttırdığı gibi demokrasi ve örgütlülük mücadelelerini de destekler. Planlamanın çoğulcu demokrasiyi besleme kapasitesi ve çoğulcu demokrasinin insanları merkezine ve içine alan bir planlama sürecinin koşulu olması önemlidir. Çoğulcu demokrasi üzerinden kurulacak kamusal alanlar planlama süreçlerini destekleyecek, planlama süreçleri de çoğulcu demokrasinin ve toplumsal muhalefetin gelişebileceği kamusal alanları zorlayacaktır. Çoğulcu demokrasi ile bu karşılıklı ilişkinin kurulması, planlamanın özüne dönüp insanı merkezine almasını sağlamada esastır. Demokratik değerler üzerine kurulu çoğulcu bir toplum yapısının gelişmesi, planlama pratiğinin sıkışma alanlarının toplumsal baskı alanları yaratarak aşılması ve istediğimiz katılım pratiklerinin gerçekleştirilmesi anlamına gelir. Topluluklar özgürleştiği sorunlar daha şiddetli selenecek, çözüme yönelik baskılar artacaktır. Hatta öz örgütlenme ve radikal/öz planlama deneyimleri üzerinden bu sorunların çözümü mahalli bazda bile düşünülebilir hale gelecektir.

ması soru işaretleri yaratsa da, üniversitenin de olduğundan farklı gösterilmesi, toplumun bir yansıması olduğunun kabulü sağlıklı olacaktır. Üniversiteler açısından bir diğer sıkıntılı alan birçok öğretim elemanının halen YÖK'ün ve devletin antidemokratik uygulamalarından endişe ederek bu tip muhalif süreçlerin dışında kalmayı tercih etmesidir. Zaman sorunu, kişisel hırslar ve anlaşmazlıklar, inisiyatif ve sorumluluk almaktan kaçmak ve geçim sorunları da üniversitenin muhalefet gücünü arttırmasının önündeki ilk akla gelen diğer sorunlar olarak sıralanabilir.

MEDYA

Toplumsal muhalefetin temsili ve söylemin kuruluşu anlamında medya önemli bir aktör konumundadır. Bu çerçevede uluslararası medya, ulusal medya, yerel medya, sektörel medya çerçevesinde TV ve radyo kanalları, dergiler, gazeteler ve son yıllarda hayatımızda giderek çok yer kaplayan internet portallarından bahsedilebilir. Medya kentsel müdahaleler konusunda ne kadar çok devrede olursa sorunun çözümünün o kadar kolaylaştığı ya da olasılık dâhiline girdiği düşünülebilir. Sulukule sürecinin halen tamamlanmamış olması ve Sulukule için bir umudun sürüyor olması medyanın çok iyi kullanılması ile doğrudan ilişkilidir. Medyanın muhalif kanadının azınlık olduğunu ama ilişkiler üzerinden muhalif olmayan kanadın da devreye sokulabildiğini vurgulamak gerekir. Temsil ve anlamın kuruluşu açısından sorunlar yaşanmakta, kitlesel eylemler yapılamadığından kamuoyu oluşturmak, medyanın muhalefetin sesi olması dışında maalesef mümkün olamamaktadır.

ULUSLARARASI MUHALEFET

Son dönemde hızla uluslararası sivil ve kurumsal ağlara entegre olan bir sivil toplumun varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Sivil ağlar deneyim paylaşımları açısından, kurumsal ağlar ise kamuoyu oluşturmak ve siyasal baskı kurmak açısından kullanılabilir. Yine Sulukule örneğinde UNESCO'nun, BM Zorla Yerinden Edilmeler Komisyonu'nun, BM Habitat'ın, AB'nin, Helsinki Yurttaşlar Birliği'nin, No-Vox Uluslararası Dayanışma Ağı'nın ve çeşitli Roman Birliklerinin siyasal alanı zorlaması ve uygulayıcıları zor durumlarda bırakması önemli örneklerdir. Diğer yandan çok sayıda yabancı, uluslararası sivil ağlar üzerinden Sulukule mücadelesine yaptıkları çalışmalarla yerinde ya da dışarıdan müdahil olabilmektedir.

Değınilen tüm kentsel muhalefet aktörlerinin ortak sıkıntıları olduğu görölmektedir. Bu aktörlerden en demokratik olma iddiasındakiler bile iç işleyişlerinde ve söylemlerinde çeşitli yaş, rütbe, sınıf, toplumsal cinsiyet ve hatta inanç ve etnisite temelli hiyerarşiler barındırmaktadır. Birçoğunun kentsel muhalefet süreçleri içindeki davranışlarında kendi meşruiyetlerini güçlendirmeye yönelik bir tür iktidar mücadelesi verdikleri, eylemsel, söylemsel ya da sembolik şiddet kullanma eğilimleri barındırdıkları, özeleştiriyeye ve bir arada mücadele etmeye çok açık olmadıkları, kuramsal olarak güçlü olmadıkları, klişeler ve önyargılar üzerinden konumlandıkları, uluslararası mücadele süreçlerine katılma kapasite ve niyetlerinin kısıtlı olduğu, ekonomik sıkıntılar nedeniyle etkinliklerinin sınırlandığı söylenebilir.

BİRARADALIĞIN İHTİMALİ

Biraradalık, muhalif yapıların karşı çıkış noktaları üzerinden düşünöldüğünde, çok kolaymış izlenimi veriyor. Nihayetinde bütün muhalif aktörlerin karşı çıktığı süreçler üç aşaağı beş yukarı aynı. Biraradalığı ihtimalsizliğe kilitleyen ise “nasıl bir kentsel muhalefet” sorusu. Karşı çıkmanın yöntemi hedeflere ve hedeflenen kitlelere ilişkin bir tercih... Tabii bu ayrışma üzerinden bir çatışma çıkması çok da şaşırtıcı değıl.

Bourdieu [2007] terimlerle konuşacak olursak Kentsel Muhalefetin bizzat bir “alan” olduğunu, bu alanın “eyleyicilerinin” (aktörler) kendi zihin ve bedenlerine gömölü yatınlıklarına yani habituslarına göre bu alan içinde konum aldıklarını, alanın sınırları, yapısı ve ele geçirilmiş konumları ile eyleyicilerin habituslarının birbirini karşılıklı olarak belirlediğini ve sonuçta kentsel muhalefet alanı içinde bir iktidar ve mücadele sürecinin yaşandığı söylenebilir.

Bu çatışmanın kentsel muhalefeti geliştirici, zenginleştirici, sağıklı bir süreç olarak işleyebilmesi için biraradalığın esasını hedefleri karşı çıktığımız eşitsizlik, adaletsizlik, mağduriyet vs. hallere, hedeflenen kesimleri ise bu süreçlerle karşı karşıya kalan gruplara kilitlemek olduğunu düşünöyoruz. Daha açık bir ifadeyle, halkın içinde ve halkla birlikte geliştirilecek bir söylem ve ütopya üzerinden doğrudan mevcut sistemin yarattığı sorunları hedefleyen ama ütopya kurmayı, iktidar hedefini oluşturmayı ve bu hedefin peşinden koşmayı sürece ve daha önemlisi söylemin kurulmasında esas olacak halka bırakan; halk kavramını mavi yakalı işçilerle birlikte, düşük ücretli beyaz yakalı kesimlere, öğrencilere ve hatta kentsel müdahalelerden olumsuz etkilenen son dönemde açıkça ortaya çıkan orta gelir gruplarına yayan; dolaylı-

sıyla muhalif söylemini de tüm bu kesimleri kapsayacak şekilde revize eden; bu revizyon sonucu söylem, hedef ve hedef kitle konusunda ortaklaştığı ve yakınlaştığı muhalif kesimlerle ilişki kuran, nihayet kent hakkı kavramı üzerinden sürekli bir mücadele alanı açan bir kentsel muhalif birlikteliğin oluşabileceğini ve bugünkü halinden çok daha güçlü ve inandırıcı olacağını iddia ediyoruz.

Ancak bugünkü haliyle kentsel muhalefetin önemli bir kısmı hedefini iktidar üzerinden kuruyor, hedef kitesini de bu iktidarda “taşıyıcı” gördüğü kesimler olarak belirliyor. Hedefe ulaşmada kullandıkları yöntem ve araçlarda ortaklaşmadıkları bütün gruplar ise revizyonist, karşı devrimci, geleneksel solcu vs. olarak damgalanıyor ve yersizce/acımasızca eleştiriliyor, kafalar karıştırılıyor. Nihayet sıfır toplamlı bir sonuç oluşuyor; kentsel muhalif bir grubun büyümesi diğerlerinin zayıflamasına ya da bir yerdeki mücadele hattı bir grubun diğerinin yerini almasına bağlanıyor. Böylece, kentsel muhalefet, tam da genel sol siyasetin yaşadığına benzer olarak, parçalanıyor/parçalı kalıyor, kitleselleşemiyor ve toplumun geniş kesimleri üzerinde güven oluşturamıyor. Oysa genel sol siyasetin önünü açacak potansiyelleri içerisinde taşıyor.

Hardt ve Negri'nin “kent sürekli kuruluş süreçlerinde eklenen çoğul toplumsal çatışmalar aracılığıyla biçimlenmiş bir kurucu iktidardır” tespitinden hareketle, sürekli kuruluş süreçlerinde yer almak istiyorsak toplumsal muhalefetin ortak ilkelerini birbirinden çok farklı motivasyonları, hedefleri, yöntemleri ve sorunları olan muhalif aktörler arasında yaşanacak çatışmalara rağmen kurmak zorundayız. Bu çatışmaları nasıl olumlu algılayıp yönlendirebileceğimize kafa yormalıyız.

Radikal demokrasinin amacı demokratik devrimi derinleştirmek ve farklı demokratik mücadeleleri ilişkilendirmek ise, böyle bir misyon ortaklaşmaya izin verecek yeni öznel pozisyonlar gerektirir. Öznel pozisyonların talepleri demokratik denklik ilkesine uygun olarak eklenilebilir. Bu, belirlenmiş çıkarlar üzerinden bir ittifak kurma haline karşılık gelmez; güçlerin üst kimliklerini ortaklaştırma çabasıdır... (Mouffe, 1993)

Çoğul ve dağılmış mücadele alanları üzerinde farklılaşmış siyasal ölçekler (sokak ve mahalle ölçeğinden kent, ulus-devlet ve hatta küresel ölçeğe kadar) söz konusuken, muhalif aktörler arasında birleşen, çözülen ve yeniden birleşen gruplar varken, biraradalık ancak birbirine bağımlı, eşit ve özerk mücadele alanları üzerinden kentsel hakların talebi ile mümkün olabilir. Gramsci'nin yıllar önce önerdiği, toplumun çeşitli kesimlerine doğru genişle-

yen birlikler oluşturmak suretiyle karşı hegemonik bir blok oluşturmak bugün için kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu talebi de Platoncu bir yaklaşımla düşünmek, erişilmez adalet ve özgürlük yerine kent haklarını koymak ve kent haklarını nihai ve kesin bir evre olarak varolamayacağının ön kabulüyle ona doğru yaşamak, bunu bir yaşam biçimi haline getirmek gerekir. Ancak bu şekilde toplumla kentsel muhalefet arasında sıkı bir bağ kurulabilir ve birbirinden çok farklı özelliklere sahip muhalif aktörler *gereğinde* birarada varolabilir.

BARINMA HAKKININ ÖTESİNE GEÇMEK

Son dönemde sık sık kullandığımız ve yasal karşılıkları da olan barınma hakkı kavramı çok önemli ve belki de en temel hak talebinin altını çizse de tek başına bu biraradılığı sağlamada ve toplumla ilişki kurmada yeterli bir kavram değil. Kavram, coğrafyamızda mülkiyet ile de doğrudan ilişkili olduğundan yöneme dair ciddi tartışmaları beraberinde getiriyor. Savunmaya devam edeceğimiz barınma hakkı kavramını önce mülkiyet bağımlılığından çıkarmak, sonra da genişletmek durumundayız. Örneğin Sulukule için hazırladıkları yayınlanmamış bir raporda Akkan ve Kayhan [2008] barınma hakkı kavramını mahalle ile ilişkilendirmek suretiyle başka haklarla iç içe geçiriyorlar:

[Kavram, salt] “baş sokacak ev olarak değil tüm kültürel, sınıfsal, sosyal taleplere uygun mekânlarda yaşama hakkı olarak tanımlanmaktadır... Barınmak bu mahallelerde yaşayan insanlar için; yaşam biçimlerini olduğu haliyle korumak, sosyal dayanışma ağlarını ayakta tutmak, geleneksel istihdam yapılarını muhafaza etmek anlamına geliyor. Mahalle temelli yaşam, onların hem tarihsel köklerini koruyan hem de kültürel ve sosyal ağlarını yaşatan bir [olgu] olarak barınma anlayışlarının merkezine oturmaktadır. Bu bağlamda, mahalle yaşamını bir bütün olarak ele almak ve bu yaşamın devamlılığının sağlanmasının bir barınma hakkı meselesi olduğunun altını çizmek gerekir.”

Böyle bir okuma hak olanı konuttan mahalleye taşırken bu anlamda tartışmaya değer bulduğumuz ve bizi bir sonraki ölçek olan kente taşıyacağını düşündüğümüz bir sorular dizisi ortaya çıkıyor: Mahalle siyasal bir oluşum olarak öz örgütlülük ve karar alma kapasitesi üzerinden yeniden tanımlanabilir mi? Bu hal, mahallenin içinde bulunduğu kente dair yeni kaygılar üretmesine ve karar süreçlerine etki etmeye başlamasına vesile olabilir mi? Bu iki sorunun olumlu yanıtı halinde, mahalleler zaman içerisinde siyasal açıdan güçlenerek kentsel mekânın kontrolünü ele geçirebilir mi? Bu sorulara kent-

sel muhalif gruplar açısından kritik önemde bir soru daha eklenmeli: Mahalleler arasındaki farklılıklar da düşünüldüğünde, bütün bu sürecin tek bir grubun kontrolünde ilerleme ihtimali var mıdır, yoksa bu ihtimal süreci destekleyen grupların birbirlerini yok saymayan ve itelemeyen çokluğu ve çeşitliği halinde mi artar?

KENT HAKKI: KENTSEL MEKÂNIN KONTROLÜ

Lefebvre 1968 yılında ilk kez kent hakkından bahsederken, kavramı *bütün kent ve kentleşme süreçlerini belirleme/kontrol etme hakkı* olarak tanımlamıştı. Henüz küreselleşmenin lafının edilmediği bir dönemde kentleşmenin sanayileşme süreçlerinden koptuğunu ve kapitalist kentin dünya üzerinde *tam kentleşmeye*¹⁶ doğru yol aldığını, bunu da devlet ve sermayenin kentsel mekânı kontrol etmesi üzerinden sürdürdüğünü/sürdüreceğini anlatıyordu. Yunan kentlerinde agora etrafında örgütlenen ve pazaryerinin kent merkezine girişini engelleyen politik kentin zaman içerisinde Avrupa kökenli pazaryeri etrafında örgütlenen kente yenik düştüğünü aktarıyor, kent hakkını yeniden politik kente dönüşle de ilişkilendirip kentsel mekânı belirleyen güç ilişkilerini yeniden yapılandırarak kontrolün devlet ve sermayeden kent insanına geçişi olarak tarif ediyordu. Yer yer bir politik proje ya da ütopya olarak da nitelendirilen kent hakkı üzerinden kentsel karar mekanizmalarının yeniden yapılanması ile bütün kent yaşayanları kentsel siyaset içerisinde yerini alacak ve yaşam çevrelerini etkileyen kararlarda söz sahibi olacaklardı. Lefebvre, kent hakkını gündelik hayatla da ilişkilendirerek, “anların ve yerlerin eksiksiz kullanımını sağlamak üzere kentsel yaşama, yenilenmiş bir merkeziliğe, karşılaşma ve değiş tokuş mekânlarına, yaşam ritimleri ve zaman kullanımına erişim ve bunları yaşayanların isteğine göre değiştirme hakkı” olarak açıklıyordu. Kentlerde yaşayan ve çeşitli farklılıklar barındıran bütün insanları ama özellikle tehdit altındaki grupları hedeflemesi de demokrasinin çoğunluğun diktasına dönüşme potansiyelinin önüne geçme gayretiydi.

Son yıllarda politik kent yukarıda sayılan muhalif yapıların da etkisiyle giderek kendine geliyor ve devletin ve sermayenin kontrolüne karşı çıkışlar güçleniyor. Bu çerçevede kent hakkı kavramı da yeniden tartışılır oldu. David Harvey’in [2008] bu bağlamdaki makalesi yerel siyasetin geleceği açısından Lefebvre’in üzerine yeni açılımlar sağlıyor. Harvey’e göre kent ve kentleşme süreçleri artık değer kullanımının ana kanallarından birisi haline gelmişse,

¹⁶ Tam kentleşme Lefebvre’in teori geliştirmek üzere öne sürdüğü bir hipotez. Bu durumda kırdan yaşayan insanın kalmayacağı ve dünyadaki bütün insanların kentlerde yaşayacağı öngörüülüyor.

kent hakkı, bu artı değerin kullanımını üzerinde demokratik bir yönetim kurmak anlamına gelir. Kent hakkı, kentsel kaynaklara erişime yönelik bireysel özgürlüklerin çok ötesinde kenti değiştirmek suretiyle kendimizi değiştirme / kendi geleceğimizi belirleme hakkıdır. Harvey, bu hakkın bireysel değil ortak bir hak olduğunun altını çizerek ve en kıymetli ama en çok ihmal edilen insan hakkı olduğunu ilan eder.

Harvey'e göre kent hakkı bugün küçük bir siyasal ve ekonomik elit grubun elindedir ve geri kazanılması gerekir. Bu geri kazanma sürecinde kent hakkı kavramı üzerinden birlikte muhalefet olasılığını tartışır. Kentleşme süreçlerinde artı değer üretimi ve kullanımını üzerine odaklanan ve bunun kimler tarafından yönetileceğini sorgulayan kent hakkı kavramını, "geniş bir toplumsal hareketin inşası için kent hakkının demokratikleşmesini sağlamak, kentsel mekânı almak ve yeniden üretmek, kamusal alanları yeniden kazanmak / korumak üzere çalışan bir slogan ve politik bir ideal" olarak tanımlar.¹⁷

* ❁ *

Bu kentin bir geleceği olsun istiyorsak; bu kentin geleceğini kendi kontrolümüzde tutmak istiyorsak, kent hakkını çeşitli vesilelerle dile getirip peşi sıra çalışmalar yürüten kentsel muhalefetin içinde yer alan formal ve enformel yapıların birbirini beğenmemeye, iteleme, öteleme hakkı yoktur. Bu hakka sahip olan ancak bu grupların hedeflediği kesimler olabilir. İnsanları harekete geçirmek, çok büyük agoralar oluşturmak ve oluşturduğumuz agoralarda kitlesel politik eylemler gerçekleştirmek zorundayız. Bu da Bourdieucu bir yaklaşımla mahallelerin bizzat "alana" katılması ve habituslarına göre konum alması ile mümkündür. Kent hakkı ancak bu şekilde bir ideal olmaktan çıkar ve olgulaşır, olgulaştıkça da kendini yeniden tanımlar.

KAYNAKÇA

- Akkan, B.E. ve Kayhan, A., "Sulukule için Sosyal Değerlendirme", yayınlanmamış rapor, 2008.
- Benjamin, W., "Paris: 19. Yüzyılın Başkenti", *Modernizmin Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bourdieu, P. *Karşı Ateşler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L., *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

¹⁷ Lefebvre ve Harvey'in Marksist çerçeveden ördüğü kent hakkı kavramı liberal demokratlar tarafından da kabul edilen bir haktır. Kentin potansiyel faydalarına bütün yaşayanların eşit erişimi, bütün yaşayanların karar alma süreçlerine katılımı ve yaşayanların temel hak ve özgürlüklerinin tamamını gerçekleştirilebilmesi olarak tanımlanır.

şim, 2007.

Çavuşoğlu, E., “İstanbul’da Planlama: Mekânın Yeniden Üretimi ve Sınıfsal Sonuçlar”, 2.

İstanbul Sempozyumu, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010.

Harvey, D., “The Right to the City”, *New Left Review*, 53, 2008.

Lefebvre H., *Le droit à la ville*, Anthopos, Paris, 1968.

Mouffe C., *Return of the Political*, Versus, Londra, 1993.

Yalçıntan, M. C., *Globalisation, politics and planning decisions: A case study of Koç University in Istanbul*, PhD Thesis, London School of Economics, Londra, UK, 2005.

—, “Kentsel Muhalefetin Halleri ve Halsizlikleri”, www.planlama.org, 2008.